

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Венера Русо

„Неврофилософия на ученето на втори език”

от доц. д-р Росен Люцканов, ИФС-БАН

Дисертационният труд обхваща 190 страници, включително увод, три глави, заключение, списък на цитираната литература и благодарности. Веднага бих искал да отбележа, че изборът на тема е крайно оригинален, а нейното разработване е на достатъчно високо ниво. Свидетелство в подкрепа на първата теза е обстоятелството, че първият научен модел на усвояването на множество от езици е предложен от Една Андриус съвсем наскоро - през 2014 г. (с. 66). Явно, доскоро темата не е изглеждала достатъчно интересна нито за философите, тъй за тях тя е прекалено „техническа” (с. 16), нито за лингвистите, тъй като за тях пък е прекалено „тривиална” (с. 73). Дисертацията може да се разглежда като опровержение на тези два предразсъдъка.

Уводът има основно методологически, подготвителен характер и цели да изясни разделението на труда между различните дисциплини, въввлечени в изследването, преди всичко между философията и невронауката, но също психологията, (когнитивната) лингвистика и т.н. (с. 10). Посочени са вероятните причини, поради които философията (или философите?) демонстрират известна неохота за подобен тип сътрудничество: това, че „съвременната невронаука оспорва суверенитета на философията и нейното право да твърди, че подобни явления са предмет единствено на философско изследване” (с. 7). Обсъдена е накратко и основната философска нагласа, която е поставена в основата на развитието на невронауката: елиминативният материализъм, според който „ментални състояния като вярванията и желанията не съществуват в действителност и съответно не могат да бъдат използвани като категории от науката за съзнанието” (с. 8). Накрая, поставена е темата на изследването: усвояването на втори език, третирано в съпоставка с далеч по-добре проученото усвояване на първи (роден) език (с. 9).

Кратката първа глава е посветена на изясняване на методологическите предпоставки, на които стъпва изследването, както и на ключовите понятия, използвани като аналитичен инструмент: (1) Приведени са основания за дистанциране от класическата бихейвиористка нагласа (с. 14); (2) Посочено е значението на социологическите и „строго лингвистичните” аспекти на проблема, в добавка към невронаучните данни (с. 16); (3) Поддържана е дистанция спрямо двете крайни позиции (материализъм и идеализъм) по отношение на онтологията на менталните състояния (с. 21); (4) Изразени са симпатии по отношение на релативизма, който е обявен „за полезен съюзник, а не заплаха спрямо идеята за възможността за усвояване на втори език” (с. 30); (5) Отхвърлена е модуларната хипотеза в полза на хипотезата за фундирането на езиковата способност в телесни метафори, съответно ни се предлага „да разглеждаме езика като част от познавателния процес, който на свой ред се влияе от опита, който при човешките същества е същностно социален” (с. 33),

съответно езикът следва да се третира като „кристализация на колективните преживявания” (с. 109), „реификация на колективната памет” (с. 112), „споделено колективно умение” (с. 130) и т.н.

Обемистата втора глава излага невронаучните данни, свързани с ученето на (втори) език. В съгласие с методологическите допускания, чийто списък беше представен по-горе, бива посочено, че езиковата способност (или поне боравенето с думи за предмети и глаголи за действие) „зависи (отчасти или изцяло) от същите невронни системи, които са в основата на действията и възприятията от високо ниво” (с. 41). Разгледан е моделът на двойното кодиране, според който езиковите значения са свързани с модално-специфични репрезентации (с. 45). Попътно е засегната тема, която има тясна връзка с философията на езика: къде трябва да бъде търсено значението: на нивото на изреченията, на нивото на отделните думи, или на това на лишените от морфологични характеристики „леми” (с. 47-56). По-нататък са предложени различни гледни точки към основната тема на изследването: (1) проучена е възможността разликата да е не между учене на първи език и учене на втори език, а между усвояване на език на високо ниво и на ниско ниво: по-високата активация на области в дясното полукълбо и по-ниската активация на области в лявото полукълбо, както и високата активност на областите, отговарящи за контрола над речта (например дорсолатералния префронтален кортекс и предния цингуларен кортекс) може да са асоциирани с нивото, а не с поредността на усвояването на езика (с. 69); (2) приведени са данни за страдащи от афазия хора, владеещи два или повече езика, които не позволяват правенето на категорични изводи относно различия в невронната основа, съответно степен и скорост на възстановяване от увреждането (с. 72); (3) разгледана е хипотезата за така наречените „критични периоди” според която „при хората и животните кората стабилизира структурите си в ограничени времеви интервали”. Тя е отхвърлена чрез позоваване на пластичността на мозъка, на възможността „прозорецът на критичния период да се отвори отново”, на данните за това, че процесът на латерализация не е необратим, както се е допускало по-рано, както и на обстоятелството, че увеличаването на бялото вещество при усвояване на втори език в ранна и късна възраст е сходно (с. 82-84). Във връзка с последното обстоятелство бих отбелязал, че част от обсъдените данни сякаш сочат в друга посока – според цитираното изследване на Коста възрастта, на която е усвоена дадена дума е определяща за невронната активация при нейната употреба (с. 91). Това вероятно би трябвало да означава, че темата за „критичните периоди” остава повече или по-малко открита, дори и да я вярно, че „липсват еднозначни данни за прецизно установима граница, отвъд която процесът на усвояване на език се променя”. Изводът, до който достига Русо – че „идеята за критичен период ... трябва да бъде оставена настрана, тъй като не хвърля светлина върху проблема за усвояването на втори език” (с. 100) ми се струва по-силен, отколкото дават основание данните. Втората половина на втора глава е посветена на темата за телесната фундираност на езиковата способност. В тази връзка е въведено ключовото разграничение между учене и усвояване на език. Въз основа на него може да се твърди, че разликите в нивото на владееене на втори език може да се основават на това, че обикновено той се учи, а не се усвоява (с. 89). Иначе казано, „наскоро проведени контролирани проучвания показват, че мозъчната активност се променя с нивото на усвояване, а не с възрастта”(с. 102).

Трета глава има обобщаващ характер и третира връзката между език, съзнание и познание. Това е повод да бъдат затвърдени изводите, направени в предишната глава: „усвояването на първи и втори език не са две различни познавателни дейности, но когато те протичат в различен контекст биха могли да се различават не само на нивото на представянето, а вероятно дори и по начина, по който намират отражение в невро-биологични структури” (с. 109). По-нататък, въз основа на разбирането, че „човешките същества използват един и същ невронен субстрат за да преживяват света и да разбират и обработват езикова информация [съответно] схващането на езиковите изказвания се свежда основно или напълно до построяване на подходяща въплътена симулация” (с. 118) е подкрепена тезата на Ашър, според която „широко разпространеното вярване, че децата учат чужд език по-добре от възрастните ... може би е илюзия, поне ако децата, живеещи в чужда страна учат нов език чрез игрови дейности, докато родителите им се опитват да го правят независимо от телесното поведение” (с. 125).

Заклучението идентифицира основните изводи от изследването: (1) „невронната основа на усвояването на езика се влияе от опита” (с. 143) и (2) „хипотезата за критичните периоди не се потвърждава в достатъчна степен от данните, съответно късното и ранното усвояване се различават само защото обикновено протичат в различна среда” (с. 144). В тази връзка бих искал да задам на докторант Русо два въпроса (надявайки се, че отговорите ще ми помогнат да разбера по-добре защитените в текста позиции): (1) По какви причини макар и фрагментарните данни за „лишаване от езикови стимули” (language deprivation), например при „диви деца” (feral children) не са взети предвид в рамките на изследването? Това изглежда важно, тъй като традиционно хипотезата за критичните периоди до голяма степен разчита на тях при търсенето на опитно потвърждение. По-нататък, можем ли да кажем, че индивидите, израснали в условия на лишаване от езикови стимули усвояват първи език така, както всички останали хора усвояват втори език? Или това би била неуместна метафора? (2) Ако се твърди, че „разглежданията в рамките на този изследователски проект могат да бъдат полезни при разработването на по-ефективни подходи за изследване на езиковата способност и усвояването на език” (с. 146), какви по-точно биха били те? Как общата идея за телесна фундираност на езиковата способност може бъде преведена в методологически препоръки относно ученето на чужд език?

В заключение бих отбелязал, че намирам посочените приноси на изследването за действителни. Представената документация свидетелства за това, че минималните национални изисквания са покрити, съответно убедено ще гласувам за това на Венера Русо да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор по философия”.

12 януари 2023,

София

/Р. Люцканов/